

Tutmondiĝo de portugaliaj kulturo kaj lingvo: Kien nun, kreoloj? (1)

de Věra Barandovská-Frank

Ĉi-jara UK-lando Portugalio posedis la plej longdaŭran kaj ampleksan kolonian imperion tra la tuta mondo: sescento da jaroj pasis inter konkero de Ceuta en 1415 kaj forlaso de Makao en 1999; la portugaliaj kulturo kaj lingvo disvastiĝis sur la teritorio okupata nun de pli ol kvindek memstaraj landoj. La monumento de malkovroj en Lisbono rememorigas famajn navigistojn, esploristojn, kartografojn, misiistojn, pentristojn, historiistojn kaj regantojn, grave kontribuintaj al tio, ke la Portugala estis lingvo de administrado kaj komerco, de misiado kaj lernejoj, instrumento de alfabetigo kaj klerigo. La indiĝenaj lingvoj, kiuj plej ofte ne posedis skribon kaj fiksan gramatikon, estis studataj kaj priskribataj de portugaliaj kleruloj. Aliflanke, el kontaktoj de la kolonia Portugala kun lingvoj afrikaj, amerikaj, aziaj kaj polineziaj naskiĝis kreoloj – etaj juveloj de spontanea interlingvistika evoluo. Ekzistis ĉ. kvindek da ili.

Komence ili estis rigardataj kiel malperfektaj. Serioza scienca intereso komenciĝis en 1882 kun publikigo de “Kreolische Studien” de romanisto Hugo Schuchardt, kiu i.a. priskribis la afro-portugalan Santomé kaj la malajo-portugaliajn kreolojn de Batavio kaj Tugu. La plej freŝa sukceso de kreolistiko estas la oksforda *Atlas of Pidgin and Creole Language Structures* (2013) kun detala priskribo de 14 portugalecaj kreoloj.

Malgraŭ tio, ilia estonteco estas malcerta, ĉar ili ne havas oficialan statuson, kvankam en landoj kiel Gvineo Bisaŭa, Kaboverdo kaj Santomeo k. Principeo ili estas denaskaj de la plejmulto de loĝantaro, kiu devas lerni la oficialan Portugalan en lernejoj. Alie, ekz. en Barato, Sri Lanko, Indonezio kaj Makao ili estas uzataj de malgrandaj lingvokomunumoj. Pro praktikaj kialoj, la parolantoj de kreoloj preferas lerni la grandajn lingvojn, kiel la Anglan. Kien nun, kreoloj? Ĉu vi baldaŭ estos konataj nur el lingvistikaj priskriboj, kiel la iam florinta Batava, aŭ ĉu vi sukcesos oficialiĝi, kiel nun strebas ekz. la Kaboverda?

1. Historia superrigardo

La portugala imperio, kiu ekzistis dum sescento da jaroj, estis la plej malnova kaj la plej granda inter eŭropaj koloniaj kompleksoj. La monumento de malkovroj en Lisbono rememorigas tiujn, kiuj helpis starigi kaj disvolvi ĝin. La monumento

Figuro 1: Konkero de Ceuta.

<http://www.crossingtheoceansea.com/OceanSeaPages/OS-35-HenryNavigator.html>

havas formon de tipa velŝipo – karavelo, sur kies bordo la portugaloj aŭdace navigis ekde la 15-a jc. La persono sur la ferdeka pruo estas „Henriko la Navigisto“ (O Infante Dom Henrique de Avis, Duque de Viseu¹, 1394-1460), sub kies gvido okazis en 1415 la konkero de Ceuta – la fondoŝtono de la imperio.

Ceuta (Sebta), tiam riĉa araba urbo sur la afrika flanko de Gibraltaro (nun en Maroko), pordego al Atlantiko, kontrolis navigadon kaj komercon kun varoj portataj de karavanoj el Azio. La konkero de tiu ĉi grava strategia punkto startigis esplorajn kaj ekspansiajn vojaĝojn de portugaloj – jam en 1418 ili malkovris insularon de Madeira, en 1427 Azorojn; en 1458 kaj 1471 ili konkeris pluajn afrikajn urbojn Ksar es-Seghir, Arzila kaj Tanger. Samtempe ili atingis Gvinean Golfon, fondis tie fortikaĵon Elmina kaj starigis komercajn kontaktojn kun Kongo. En 1488, Bartolomeo Dias ĉirkaŭnavigis la Kabon de Bona Espero en la sudafrika marbordo kaj eniris la Hindian Oceanon.

Kiam Kristoforo Kolumbo, taskigite de Reĝlando Kastilio, atingis Amerikon en 1492, hispanoj iĝis gravaj marpotencaj rivaloj de Portugalio. Tial la portugala reĝo Johano la Dua kaj la reĝoj hispanaj (Isabel kaj Fernando de Kastilio kaj Aragono) en 1494 subskribis dokumenton (Tractado de Tordesillas), per kiu ili dividis inter si la mondon en du esplor-areojn laŭ meridiano situanta inter Kaboverdo kaj Karibio. La okcidentaj teritorioj (Ameriko) iĝis hispanaj, la orientaj (Afriko, Azio) portugalaj. Dum pluaj traktadoj la portugaloj sukcesis ŝovi la limlinion ĉ. 100 km okcidenten tiel, ke ili povis parte okupi Brazilon. Tuj en 1498, Vasco da Gama atingis Hindion kaj en 1500 Pedro Álvares Cabral venis al Brazilo (opiniante ĝin insulo, li nomis ĝin “Ilha da vera cruz”). En la 16-a jarcento, portugalaj navigistoj esploradis la marbordon kaj insularon de Azio kaj fondadis tie fortikaĵojn, servantaj por kontrolo de trafiko kaj komerco. En 1571, la sistemo de administraj kaj ŝipkomercaj kontaktcentroj (faktorioj, portugale „feitorias“), kiu stabiliĝis laŭlonge de marbordoj de Afriko, Mezoriento, Hindio kaj Azio, etendiĝis ekde Portugalio ĝis Nagasaki en Japanio.

Figuro 2: Portugala influo en la 16-a jc.

http://www.japassei.pt/artigo.aspx?lang=pt&id_object=1547

Dum tiu tempo, la portugalaj reĝoj, kiuj havis parencajn rilatojn kun reĝoj hispanaj, sukcesadis elstari en la konkurenco kontraŭ Hispanio kaj certigi prosperon al la Portugala Imperio. La ĝistiaman gloran historion de la portugala nacio, famiĝinta per siaj malkovraj vojaĝoj tra la tuta mondo, priskribis verkisto Luís Vaz de Camões en sia fama eposo *Os Lusíadas* (1572, en Esperanto-traduko: *La Luzidoj*, 1980). Malbonŝance, la lasta reĝo de la portugala Avis-dinastio, 24-jara Sebastiano, malvenkis kaj mem perdiĝis dum la tragedia batalo kontraŭ Araboj ĉe Alcazarquivir en Maroko en la jaro 1578. La regnon portempe transprenis lia onklo, kardinalo Henriko; kiel religiulo li ne rajtis edziĝi kaj zorgi pri natura kontinuo de la reĝa linio. Kiel reĝ-kandidatoj ofertigis liaj du nevoj: Antonio (la kuzo de la malaperinta reĝo Sebastiano) kaj kastilia reĝo Filipo la Dua. Henriko faris la fatalan decidon, kiu por jarcento (1580-1640) unuigis Portugalion kaj Hispanion.

Tio malfortigis la pozicion de Portugalio en la kolonioj: tiuj estis unue transprenataj de hispanoj, kaj poste iĝis malkapablaj kontraŭstari konkurencon de novaj navigad-potencoj Nederlando, Francio kaj Britio. Jam en la 17-a jarcento, Portugalio perdis sian komercan monopolon en Hinda Oceano favore al nederlandanoj. La plej granda portugala kolonio restis Brazilo, kiu prosperis pro plantado de sukero kaj ekspluatado de oro en la 18-a jc. La okupo de Portugalio per trupoj de Napoleono en 1807 igis la portugalan kortegon fuĝi al Brazilo kaj proklami Rio de Janeiro ĉefurbo de Portugalio. La forta influo de portugalaj kulturo kaj lingvo kreskigis nacian konscion en la nova lando, kiu en 1822 (post reveno de la reĝo Johano la Sesa al Lisbono) sendependiĝis.

Ĝi estas demonstra versio de la 73-paĝa marta *Ondo*. Por legi la tutan gazeton oni devas aboni ĝin. La jarabono kostas nur 15 eŭrojn.

Pli detale pri la aboneblo de *La Ondo de Esperanto* legu en nia retejo:

<http://esperanto-ondo.ru/Lo-abon.htm>